

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának Várad Bibliái

KURTA JÓZSEF TIBOR

lelkipásztor-főkönyvtáros, Protestáns Teológiai Intézet (Kolozsvár)
PhD hallgató (Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskola)
toboz@proteo.hu

The study presents nine copies of a special Bible edition printed in 1660–1661 at Várad (now Oradea, Romania), so called “Várad Biblia”, which have survived for posterity in the library of the Protestant Theological Institute in Cluj-Napoca. A series of book and library history data exemplifies the path these nine volumes have taken from 1661 to the present, and how many hands they have gone through in the use of various institutions and individuals. They has witnessed many things to be now available to researchers and interested parties, preserved, processed under appropriate storage conditions, and in accordance with international standards.

Keywords: *Bible edition, library history, cultural history, church history*

Egyik leghányatatottabb sorsú nyomtatványunk kilenc példányát mutatja be a tanulmány, amelyek a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában maradtak fenn az utókor számára. Könyv- és könyvtártörténeti adatok sora példázza, hogy ez a kilenc kötet milyen utat járt be 1661-től napjainkig, hány kézen mentek át különböző intézmények és magánszemélyek használatában. A károsodás, vagy akár szándékos csonkítás, az átkötés, kiegészítés, továbbörökítés egyaránt része a történetüknek. Sok mindennek voltak a tanúi, hogy most konzerválva, megfelelő tárolási körülmények között, nemzetközi standardok alapján feldolgozva álljanak a kutatók és érdeklődők rendelkezésére.

Kulcsszavak: *Várad Biblia, könyvtörténet, könyvtártörténet, könyves kultúra, egyháztörténet*

Egyik leghányatatottabb sorsú nyomtatványunk az ún. Várad Biblia (RMNy 2982). Várad 1660-as török ostromát, hosszú utaztatásokat, a nyomda költözéseit, háborús állapotok miatt a könyvpiac beszűkülését, nyomtatójának halálát kellett túlélje (Kurta 2002). Viszonylag nagy példányszám-ban nyomtatták, így az 1500 tervezett példányból számos túlélte a századok viszontagságait, és közkönyvtárakban, egyházközségek parókiáin, templomokban, magántulajdonban fennmaradt.

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára jelenleg kilenc példányt őriz. Ezek közül egynek maradt meg az ószövetségi címlapja, három címlapját kéziratos másolattal pótolták, négy jelentősen csonka példány, kettőn maradt fenn értelmezhető korabeli kötés, háromnak részben vagy egészben a kötése is elveszett. Nyilván elsősorban a használat miatt károsodtak – vagy épp újultak meg – ezek a kötetek, de van köztük olyan is, ami elázott, kettőt szándékosan megrongáltak. A bennük szereplő bejegyzések a tulajdonlás és használat különböző rétegződéseit bizonyítják.

A Bibliák provenienciája

1895-ben az Erdélyi Református Egyházkerület létrehozta Kolozsváron a *Református Teológiai Fakultást*, és megkezdődött a könyvtár kialakítása is. A nagy múltú erdélyi református kollégiumi könyvtárak árnyékában a nüláról induló gyűjtemény viszonylag hamar felzárkózott. Állománya kezdetben nagyrészt adományokból alakult ki, emellett jelentős költségvetéssel folyt a gyarapítás. A szakkönyvtár mellett jelentős muzeális gyűjtemény is felgyűlt, viszont a gyűjtemény összetételét befolyásolta, hogy a könyvtár elsődleges célja mindig az erdélyi lelkészképzés teológiai szakanyaggal való ellátása volt. Így a beszerzések során főleg kurrens szakirodalmi, és nem muzeális könyvanyagot vásároltak, a régikönyves állomány főleg magánszemélyektől és intézményi könyvtáraktól kapott adományokból és hagyatékokból gyűlt.

A könyvtár alapját Szász Domokos püspök vetette meg, aki 1895-ben 452 kötetes könyvtárával megnyitotta az adományozók sorát. Ezt a gesztust több egyházi és közéleti személyiség is folytatta. A magánszemélyek adományai és hagyatékaival mellett erdélyi és magyarországi intézményi könyvgyűjteményekből is jelentős dokumentumokat kapott a könyvtár. Az első években az állomány gyarapítása végett bekérették az erdélyi református kollégiumok könyvtárainak duplumait, így a marosvásárhelyi 401, az udvarhelyi 482, a szászvárosi 87, a zilahi 703 kötet könyvet és kéziratot adományozott az új könyvtárnak (Nagy Géza, 1995: 35.). A későbbiekben a Szászvárosi Református Kún Kollégium felszámolt könyvtárából további jelentős dokumentumokkal gyarapodott a gyűjtemény. De még az elmúlt évtizedben is került hozzánk jelentős muzeális könyvanyag, pl. a Fogarasi Református Egyházközség könyvtárából.

A gyűjtemény muzeális anyagának ilyen fajta provenienciája nagyon változatos olvasmánytörténeti képet és kapcsolati hálót rajzol ki. A kötetek előélete, a tulajdonosok változásai, kapcsolatrendszerük olvasható ki a possessor-bejegyzésekből. A könyvtár Váradi Bibliái is ezt példázzák.

A Bibliák leírása

A leírásokban a több példányban meglévő művek külön tételszámmal szerepelnek, de a címleírásuk nem ismétlődik, a leírás csak a példányadatokra tér ki. Ennek értelmében a **bibliográfiai leírás**, amely a teljes példány adatait közli, csak az első tételnél szerepel, a továbbiakban a tételek leírása lényegében **példányleírás**, amely az adott kötet egyedi jellemzőit sorolja fel.

A bibliográfiai leírás felépítése az Országos Széchényi Könyvtár katalógusát követi (RMNy4, 2012). A példányleírás az egyes kötetek egyedi jellemzői adja, az ábécé nagybetűivel jelölt sorokban a következőképpen:

A A hiányok jelölése a csonka példányok esetében.

B A kötések leírása (kora, anyaga, stílusa/technikája, színe, díszítése, csatok/kapcsok, állapot stb.). A leírás kitér a könyvtest és az előzések állapotára, gerincfeliratokra, címkékre, nyomtatvány-, kézirat- vagy kódextöredékek használatára, ill. a könyvkötő, szerszámkészlet szakirodalmára is.

C A proveniencia adatai, ahol erre lehetőség volt, időrendben szerepelnek, a kötetbéli lelőhely rövidített megjelölésével (pl. előzék=el., recto=r., címlap=cl. stb). A bejegyzéseket, feliratokat, ex librisek szövegét betűhíven közöltem, megadva a kötetben belüli pontos helyüket. A rövidítéseket, ha a könnyebb értelmezés úgy kívánta, feloldottuk. A bizonytalan olvasatra (?) figyelmeztet, a kiolvashatatlan részeket kipontoztuk. Itt szerepelnek az ex librisek, bélyegzők, és a korábbi tulajdonosok által használt jelzetek is.

D A kötet kézíratos bejegyzéseinek, lapszéli jegyzeteinek jelölése következik, megadva azok nyelvét és korát.

E A példány irodalma.

F Megjegyzések.

A leírás végén a kötet aktuális raktári **jelzete** szerepel.

ADATTÁR

1.

[1] **SZENT BIBLIA**, az az Istennek O és Uj Testamentomaban foglaltatott egész Szent Iras. Magyar nyelvre fordittatott Caroli Gaspar által. Mostan pedig ujobban ez öreg formában némely nehezebb, és homályosabb fordításu Sz. Irásbéli locusoknak értelmes magyarázatival, az Istennek a' magyar nemzetben lévő Anyaszentegyházának hathatós épülésére ki-bocsáttatott. [2] (A' mi Urunc Jesus Christusnac Ujtestamentoma, melyben vadnak az evangelistaknak konyvei, az Apostoloc cselekedeti és levelei, a' Szent János látásával egyben.)

Varadon, Kezdettetett nyomtatása a' veszedelem előtt: és el-végeztetett Colosvarat, Szenci K. Abraham által. 1661 (-1660).

2° – [4] + 777 [helyesen 779] + 271 [helyesen 241] + [7] p.

RMK I 970; RMNy 2982

A Címlapja kéziratos másolattal pótolta, számos lapja szövegghiánnyal csonka. Bányai – Ecsedy (2019) a kéziratos címlapmásolat alapján feltételezi, hogy az eredeti címlap C-variáns lehetett.

B Hét bordazsinegre fűzött, 17–18. század fordulóján készült, vaknyomásos egész bőr kötés. Sérült, díszítése nem értelmezhető, a gerinc szakszerűtlenül vászonnal javítva. A kéziratos bejegyzést tartalmazó első előzéklapot egy későbbi átkötéskor a címlap mögé kötötték.

C (el.r.): [...] *tehesse, aki pedig ezen szent Bibliá[tól] az szent Templomot meg akarna foszt[ani] ezen Bibliában meg irott átkok szálljanak a Fejire & Kászoni Nagy Sándor mp. 1786ban* (A teljes szöveg a penészfoltjai miatt nem olvasható, a datálás későbbi, ceruzás bejegyzés.)

(cl.r.): *Teke 1924 X/31. Musnai László ref. lelkipásztor*

(cl.r.): VI / 1. sz. (Musnai László ref. lelkész bejegyzése.)

(cl.r.): *BIBM151*

(cl.r.): *2021/169*

(cl.r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

E. Bányai – Ecsedy, 2019. 24.

Jelzete: BibM 151

2.

u.a.

A A kötet első öt és utolsó hat lapja hiányzik, kézirattal pótolta.

B. Négy bordára fűzött könyvtest, két hamis borda beiktatásával készült, 17. századi, barna egész bőr kötés. A gerinc bőre és az oromszegők elvesztek. A táblákat görgetőkkel és bélyegzőkkel díszítették, a bőr kopása és felrepedezése miatt a minták nem értelmezhetőek. A könyvtest és a táblák penészfertőztek. Kartondobozban.

C. (cl.r.) *Köpetzi Bodosi Sámuelé Nk. Nénnye [...] Tibodi Sofia [...] ajandekozásából [...] 1791[?]* (a lap széle nagy mértékben rongálódott, a szöveg nem olvasható)

(Zzzz3 r.) Barothi István

(utolsó számozatlan kéziratos lap recto:) *Az Atya, Fiu, és Sz. Lélek Istennek legyen mindörökké ditsőség és tisztesség. Ámen! El-végezém Istenem Segedelmével Kőboron 1795. 18. Apr. Köpetzi Bodosi Sámuel mp.*

(első és utolsó kéziratos lap r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

D. Magyar és latin nyelvű 17–18. századi lapszéli jegyzetek, szövegkiemelések, első öt és utolsó hat lapja kézirattal pótolta (Köpetzi Bodosi Sámuel írta le 1795 áprilisában).

E Bányai – Ecsedy, 2019. 27. Hibásan Tokodi Sofia szerepel Tibodi helyett.

F. A kötet az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltárából került át 2015-ben, eredetileg a Kóbori Református Egyházközség tulajdonában volt.

Jelzet: RMK 1

3.

u.a.

A Hiányoznak a A_2 – A_3 , B_1 – B_4 ívlapok, az első ív lapjai szöveghiánnyal csonkák. A címlap „A” variáns (Bányai–Ecsedy 2019: 20.).

B 19. századi, négy szalagra fűzött, fatáblás, egyenes hátú egész bőr kötés. Vaknyomásos vonalakkal díszítették a táblák peremét és a gerinc melletti szakaszokat, a gerinc dísztelen. A könyvkötő a nyomdász előszavát tartalmazó számozatlan lapot a címlap elé kötötte.

C (Eeeee₆ v.): *Ezen N. Váradi Bibliát ajándékozta a' N. Szebeni Réfor. Templomnak 1786. Eszt. 28^a Julj Br. Inczédi Elek mpria.*

(e.t.;cl.r.): *Garda Jánosé sk.*

(e.t.;cl.r.): *806. sorszám* (Garda János bejegyzése.)

(cl.r.): *Garda Jánosé sk. Geges 1922. II/12e*

(cl.r.): *Anyai nagyapám a róm. kath. Hermann János tulajdona volt Garda János sk.*

(el.r.; cl.r., bélyegző): Kolozsvári ref. theol. fakultás könyvtára.

(el.r.): *RMK 138*

(el.r.): *RMK 2*

Jelzete: RMK 2

4.

u.a.

A A címlap és a nyomdász előszavát tartalmazó lapok kézirattal pótolta. A címlapmásolat szignált és datált: *Cal [...] fecit Franciscus Jo. Dioszeghi. Anno M. DC. LX. IX. 3 die Febr.*

B Négy szalagra fűzött, hüvelyes hátú, papírtáblás, vaknyomásos, színezett és aranyozott egész bőr díszkötés a 19. század második feléből, valószínűleg debreceni munka. Az első és hátsó táblák díszítése megegyezik, annyi különbséggel, hogy az első tábla aranyozott, ill. a középmezőbe a *Szent Biblia MDCLXI.* feliratot nyomta a könyvkötő. A gerincet négy hamis borda díszíti, piros és kék címkén a táblán levő felirat ismétlődik. A könyvtestet a könyvkötő körülvágtta, metszése bordó, a

könyv nyomtatott mintás előzékeket kapott vászon nyílással.

C (2.szatlan lap v.): *A szent Bibliának magyarázattyához kezdettenek Debreczenben 1753^{dik} esztendőben Augustusnak 20^{dik} napján. Az ujj Templomban T. Szódi István (...) a Nagyban T. Debreczeni János ed. Ismételten el kezdődött a' Szent Biblia Magyarázattya a' Debreceni Reformata Szent Eklesiában 1778^{dik} esztendő[ben] Augustusnak 10. napján.*

(cl.r.,171.p.,467.p., bélyegző:) Kolozsvári ref. theol. fakultás könyvtára.

(cl.r.): 354/918 (Növendéki napló száma. A napló bejegyzése alapján „Néh[ai] Dr. Kenessey B[éla] püspök aj[ándéka].“)

(cl.r.): 12630

(cl.r.): R.M.K. 189.

E Bányai – Ecsedy, 2019. 21.

Csorba, 2011. 170.

Jelzete: RMK 3

5.

u.a.

A Hiányos az A₂-es ívig, az Mmm₃–Llll ívjelzésű lapok közötti részt kitépték, az újszövetségi rész a Gg₄-es laptól a kötet végéig hiányzik. Számos lap szövegghiánnyal csonka.

B 17–18. századi, hat bordára fűzött, papírtáblás, vaknyomásos, egészbőr kötés. A borítóbőr a táblákról és a gerincről levált és elrongyolódott, a díszítése nem értelmezhető. A könyvtest tartása rossz, lapjai gyűröttek, penészfoltosak, szúrágottak. A dokumentum vászonborítású kartondobozban van.

C (el.r.,A₂-es ív r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

Jelzete: RMK 4

6.

u.a.

A Hiányos az C₂-es ívig, valamint az újszövetségi rész Hh ívétől a végéig.

B Hat dupla bordazsinegre fűzött, papírtáblás, vaknyomásos díszítésű egészbőr kötés. Erdélyben készült a 17–18. század fordulóján. Az első kötéstábla és a gerincbőr hiányzik. A táblák díszítése valószínűleg megegyezett. A táblát a könyvkötő 5 mm-es, háromsávós görgetővel tagolta. A középmézig három keretet képezett ki: a külső keretben palmettás görgető, a középsőben virágindás görgető fut, a hosszanti oldalakon egy-, a rövidebbeken kétsorosán. A belsőben keretbe virágindás görgető került, minden oldalon egysorosán. A külső keret után a táblák rövidebb oldalain

levő keretben három-három, virágtövekből stilizált csillag alakú, 17x12 mm-es bélyegzőt nyomtak. A középmező négy sarkába, valamint a centrumába négyes kompozícióként 22x10 mm-es szegfűtöves bélyegző került. Az oromszegők hiányoznak, a könyvtest metszése kék.

C (Eeeee₆ r.): *Zagoni Saska Andrase szerzetem meg atöb atyamfiaiától Sz: Istvani Predicatorsagomb[an]* (18. sz. eleje)

(Eeeee₆ r.): *Régen én elomöt Schiták hiták Sasnak / Attól valo fiak mondatlak Saskáknak / keresztsegor mondák Demeter Saskának / Engem penig hinak most Sáska Andrásnak. Erdő Szent György 1739.*

(C₂ r., bélyegző:) KÜK. Ehm. (A Küküllői Református Egyházmegye könyvtárából került be a könyvtár állományába.)

(C₂ r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

D A könyvtest végére fűzött lapokon (11 lap maradt meg) szignálatlan kézirat: *Az Vj Testamentomnak Summason való előbeszélésének le írása, melyet irék Soó Várad predicatorságomb[an] 1716 az első hó[an].*

(Zágoni András (1714–1723))

(Eeeee₆ v.): *Observatio Melyet vettem Egyiptomb[an] tizen nyolcz esztendőig lakott és ott környül metékedett kibédi Borbély áliás Gergelyfi György uram töl az Törökök Alkoránjok felöll. – 18. századi magyar nyelvű vallástörténeti értekezés, név nélkül.*

17–18. századi magyar nyelvű széljegyzetek és bejegyzések, a 17. századiak a kötet későbbi körülvágása miatt zömében nem értelmezhetők.

Jelzete: RMK 5

7.

u.a.

A Hiányzik az első, A–A₄-es ív, az újszövetségi rész a Gg₃-as ívjelzésű laptól csonka.

B Hat dupla bordára fűzött, fatáblás, dúsan aranyozott vöröses-barna, legyeződíszes egész bőr kötés. Az első kötéstábla kétharmada leszakadt és elveszett, a táblák díszítése azonos volt. A táblák kereteit a könyvkötő egy egyes sávózával képezte. A külső keretet két stilizált virágindás görgető fogja közre, ebbe a tábla hosszanti oldalán két, a rövidebb oldalán négy, egymással szembe nyomott virágindás görgető került. A következő keretet félkör alakú bélyegzők ellentétesen váltakozó sora tölti ki, a sarkokon két bélyegző tesz ki egy körívet. A harmadik keretbe a hosszanti oldalra csipkedíszes görgető ellentétes irányú párja került, a rövidebb oldalon ugyanez a görgető ékköves görgetőt keretez. A negyedik keretbe kacskaringós levélinda került, amelynek szárát egy 3–3,2 cm-es ívelő ellentétes illesztésű vonala adja, erre kerültek a levél alakú bélyegzők lenyomatai. A

középmező rövidebb oldalait csipkedészes görgető ellentétes irányú párja díszíti. A sarkokba kör alakú bélyegző köré 3–3 szírom alakú bélyegző került, ezek mellé két oldalra egy-egy aszimmetrikus bélyegző. A szírom alakú bélyegzők töve és a keret közötti minimális teret gyöngysor-szerű bélyegző lenyomata tölti ki. A középmezőt barokk stílusban egy 2 cm-es ívelővel és sávozókkal osztotta fel a könyvkötő, a sarkaira és az ívekbe csavart virágindás bélyegzőpárt nyomott. A középpontba tíz szírom-alakú bélyegzőből és a központi kör alakú bélyegzőből képzett legyezőminta került, amelynek a táblák hosszanti irányában levő oldalait egy-egy virágtöves bélyegző díszíti. A díszek közötti teret csillagokkal és pontozással töltötték ki. Az oromszegői elvesztek, az aranyozott metszés jelentősen megkopott. A gerincmervítő pergamencsíkok kódexlap-töredékek. A betáblázó csíkok Sylvester János 1541-es sárvárújszigeti Új Testamentumának lapjai (RMNy 49). A kötés sérült, kopott, nem levonható.

C (B₁ r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

E Kurta, 2009. 184–185.

Jelzete: RMK 6

8.

u.a.

A Hiányzik a címlap és az azt követő számozatlan lap, az újszövetségi részben az Ee₃-as laptól csak a szöveg hiányok, az Eee₂-es laptól végig a hiányzó lapok kéziratos másolattal pótolta (a pótlás utolsó lapja is hiányzik).

B 18. századi, négy bordára fűzött, papírtáblás, vaknyomásos, barna egézbőr kötés. A kötéstáblákat a gerinc mentén két, a széleknél egy sávval, a gerincet a bordák mentén hullámvonalas görgető lenyomatával díszítették. Az előzékek hiányoznak, a könyvtest metszése piros. A gerincen papírcímke, rajta a leltári szám többször átjavítva: 76.; M/310; M/197; 204.

C (e.t.): 1771 *Eszt. Mártzius 2^{ik} napján született (...)* Kiss Lidia / 1793 *Eszt. pedig Mártzius 3^{dik} Leány Kiss Therézia*

(e.t.): *Ezenn Könyvet szerezte vólt Néhai Ns. Sipos Józseftől Ns. G: Szabó Józseff 6 R ftokonn, kinek is 14^k Decz: 836. történt halálával Balla Lászlóra maradt. 1837.*

(e.t., bélyegző:) A Fogarasi Református Egyház *Parochiális* könyvtára. Könyvtári szám 197. Leltári szám 191.

(e.t.): *Cust 204*

(e.t.): Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

D Az Ee₅-ös ívtől a nyomtatott lapok szöveghiányai kézirattal pótoltak, a 259. oldaltól végig kézirattal pótolta. Az utolsó kéziratos lap és a hátsó előzők hiányzik.

F Az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltárából került a könyvtárba.
Jelzete: RMK 7

9.

u.a.

A A kötet elől csonka a C₃-as lapig, hátul a CC₄-es laptól. A Pp-Vv ívjelzésű lapok közé eső részt kitépték. A megmaradt lapok is elrongyolódtak, szöveghiányosak.

B. Az öt bordára fűzött könyvtest bőrkötése hiányzik, csak nyomok maradtak a deformálódott gerincen. A könyvtest metszése piros festett metszés volt. Kartondobozban.

C. (C₃ r., bélyegző:) Protestáns Teológiai Intézet · Kolozsvár · Könyvtár (a könyvtár címerével)

F A kötet az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltárából került át, provenienciája egyelőre tisztázatlan.

Jelzete: Egyelőre besorolás nélkül.

Hivatkozott irodalom

- Bányai Réka – V. Ecsedy Judit (2019). A Váradai Biblia címlapvariánsai. Budapest–Marosvásárhely: Országos Széchényi Könyvtár – Teleki Téka Alapítvány
- Csorba Dávid (2011). A zászlós bárány nyomában: A magyar kálvinizmus 17. századi világa. Speculum Historiæ Debreceniense 6., Debrecen-Budapest: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete – Kálvin Kiadó
- Kurta József (2002). A Váradai Biblia története. Nagyvárad: Királyhágómelléki Református Egyházkerület
- Kurta József (2009). Adatok az erdélyi legyeződíszes könyvkötések egy csoportjához. In Bányai Réka (szerk.) Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére. Marosvásárhely: Teleki Téka. 184–185.
- Nagy G. (1996). A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története. Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet
- Régi Magyarországi Nyomtatványok. 4. kötet 1656–1670. (2012). Heltai János – Pavercsik Ilona – Perger Péter – P. Vásárhelyi Judit – V. Ecsedy Judit (szerk.) Budapest: Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár.